

Карпатський університет імені Августина Волошина
ДНП «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ПЕТРИК В. М., МУЗИЧЕНКО К. М., ЦИБУЛЬКІН В. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОНОЛОГІЇ ТА САТАНІЗМУ

Київ – 2026

Затверджено

Вченою радою Карпатського університету ім. Августина Волошина
(протокол № 11 від 20.11.2025 р.)

Вченою радою факультету комп'ютерних наук та технологій ДУ КАІ,
(протокол № 2 від 21 лютого 2026 р.)

Рецензенти:

Бедь Віктор Васильович – доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор, академік Міжнародної академії богословських наук;
Новицька Наталія Борисівна – доктор юридичних наук, професор;
Сердюк Наталія Аркадіївна – доктор юридичних наук, професор.

Петрик В. М., Музиченко К. М., Цибулькін В. В.

П 29 Еволюція демонології та сатанізму: Монографія. – К.: Видавничий центр “Кафедра”, 2026. – 196 с.

ISBN 978-966-370-316-9

У монографії здійснено комплексне міждисциплінарне дослідження феномена демонології як одного з найстійкіших культурних і психологічних архетипів людства. Автори розглядають демонологічні уявлення не як маргінальне релігійне явище, а як своєрідне «дзеркало цивілізації», у якому відображаються колективні страхи, моральні цінності, соціальні кризи та еволюція світогляду різних народів і епох.

Робота охоплює період від первісних анімістичних і шаманських вірувань до сучасних постмодерних і цифрових форм демонології. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу демонологічних систем Східної Європи, Східної Азії, Америки, Австралії та Африки. Значне місце відведено трансформації демонічного образу в умовах Наукової революції, романтизму, психоаналізу, а також у контексті сучасних езотеричних, неопаганських і окултних ідеологій.

Автори пропонують оригінальну концепцію, згідно з якою демон є не стільки зовнішньою силою, скільки проекцією внутрішніх суперечностей людини і суспільства. Монографія поєднує історико-культурний, релігієзнавчий, психологічний і соціологічний підходи, що дозволяє прослідкувати, як демонологічні уявлення еволюціонували від реальних об'єктів релігійного страху до символів, метафор і симулякрів сучасної масової культури.

Книга призначена для науковців, викладачів, студентів гуманітарних спеціальностей, а також усіх, хто цікавиться історією релігії, культурною антропологією та психологією зла. Монографія може бути використана як навчальний посібник для курсів релігієзнавства, культурології та історії ідей.

Ключові слова: демонологія, еволюція уявлень про зло, культурний архетип, сатанізм, неокульти, психоаналіз демонічного, постмодерна демонологія, міждисциплінарне дослідження.

УДК 2(091):299.9

ISBN 978-966-370-316-9

© Петрик В. М., Музиченко К. М. та ін. 2026
© Видавничий центр “Кафедра”, 2026

ЗМІСТ

Вступ	7
<i>Розділ 1. ДЕМОНОЛОГІЯ ЯК НАУКА: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ</i>	11
1.1. Предмет і об'єкт демонології: демон як архетип зла в релігійних і культурних системах	11
1.2. Історичний розвиток демонології як науки: від середньовічних трактатів до сучасних досліджень	14
1.3. Методологічні інструменти: компаративний аналіз, етнографічні дослідження, психоаналіз вірувань	18
<i>Розділ 2. ВИТОКИ ДЕМОНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЯХ</i>	22
2.1. Демонологічні вірування у первісних культурах: анімізм, шаманізм і перші уявлення про злих духів	22
2.2. Демони у міфології стародавнього Сходу: зороастризм, маніхейство та ранні дуалістичні концепції.....	24
2.3. Демонологія у релігійних системах Стародавнього Єгипту: міфологічна система, боги та демони (Апеп, Сет, Аммут), ролі в космології, еволюція вірувань від Старого царства до елліністичного періоду.....	28
2.4. Демонологічні образи у культурі Месопотамії: демони в шумерській, аккадській та вавилонській міфологіях (Пазузу, Ліліт, Ламашту), ритуали екзорцизму, зв'язок з епічними текстами.....	30
<i>Розділ 3. ДЕМОНОЛОГІЯ В АНТИЧНОМУ СВІТІ</i>	33
3.1. Грецька демонологія: даймони як проміжні істоти, ролі в філософії (Платон, Арістотель), міфи про демонів (Гарпії, Горгони) .	33
3.2. Римська демонологія: генії, лари та злі духи, вплив грецької традиції та етруських вірувань.....	36
3.3. Трансформація античних уявлень: вплив на раннє християнство та середньовічну демонологію	39
<i>Розділ 4. ДУАЛІЗМ ДОБРА І ЗЛА У РЕЛІГІЇ</i>	43
4.1. Формування уявлень про добро і зло у ранніх релігійних віруваннях	43
4.2. Історичні форми дуалізму добра і зла у світових релігійних традиціях	45
<i>Розділ 5. ЕВОЛЮЦІЯ ВІРУВАНЬ У ЗЛИХ ДУХІВ</i>	51
5.1. Образ диявола та демонів у релігійному світогляді середньовічної Європи.....	51

5.2. Історико-богословська трансформація уявлень про зло та демонічні сили у християнстві	63
<i>Розділ 6. ДЕМОНОЛОГІЯ У НАРОДНИХ ВІРУВАННЯХ ТА ФОЛЬКЛОРІ</i>	68
6.1. Народні вірування як джерело демонології: фольклорні наративи, легенди та міфи про демонів	68
6.2. Роль фольклору в збереженні демонологічних образів: приклади з різних культур (відьми, привиди, перевертні)	70
6.3. Сучасний фольклор: урбаністичні легенди та їх демонологічні елементи	73
<i>Розділ 7. СЛОВ'ЯНСЬКА ДЕМОНОЛОГІЯ</i>	77
7.1. Історичні корені: дохристиянські вірування слов'янських народів, вплив язичництва	77
7.2. Основні демони та духи: домовики, лісовики, водяники, упирі – характеристики та ролі в фольклорі	78
7.3. Еволюція уявлень: християнізація та трансформація демонів у фольклорі	81
<i>Розділ 8. СКАНДИНАВСЬКА ДЕМОНОЛОГІЯ</i>	84
8.1. Міфологічні основи: нордична міфологія, едди та саги – тролі, ельфи, драуги	84
8.2. Демони в фольклорі: характеристики злих духів, їх взаємодія з людьми та богами	85
8.3. Історичний розвиток: від вікінгів до середньовіччя, вплив християнства	86
8.4. Сучасні інтерпретації: роль у скандинавській літературі, іграх та туризмі	89
<i>Розділ 9. АФРИКАНСЬКА ДЕМОНОЛОГІЯ</i>	93
9.1. Різноманіття традицій: демонологічні уявлення в субсахарській Африці, вплив анімізму та предківських культів	93
9.2. Основні демони: духи зла в традиціях йоруба, зулу та конголезьких народів – приклади та ритуали	96
9.3. Колоніальний вплив: змішування з християнством та ісламом	99
9.4. Сучасний контекст: демонологія в африканській літературі, кіно та соціальних практиках	102
<i>Розділ 10. МЕКСИКАНСЬКА ДЕМОНОЛОГІЯ</i>	106
10.1. Передколумбові традиції: ацтецькі та майя демонічні істоти – Кетцалькоатль як антагоніст, духи підземного світу	106
10.2. Колоніальний період: змішування з католицизмом, День мертвих та демонологічні елементи	108

10.3. Культурний вплив: роль у мексиканському мистецтві, літературі та фестивалях	110
<i>Розділ 11. ДЕМОНОЛОГІЯ КРАЇН АМЕРИКИ.....</i>	<i>113</i>
11.1. Північна Америка: індіанські демони (вендіго, шкіроходи), колоніальні вірування (салемські відьми)	113
11.2. Латинська Америка: бразильські, аргентинські традиції – вплив африканських та європейських елементів	115
<i>Розділ 12. ДЕМОНОЛОГІЯ АВСТРАЛІЇ.....</i>	<i>118</i>
12.1. Аборигенські традиції: духи в міфології корінних народів – бунуп, маму, ванджина як злі істоти.....	118
12.2. Колоніальний вплив: європейські демони в австралійському фольклорі.....	120
12.3. Сучасні уявлення: урбаністичні міфи, вплив на літературу та кіно	122
<i>Розділ 13. ДЕМОНОЛОГІЯ СХІДНОЇ АЗІЇ: КИТАЙ ТА ЯПОНІЯ</i>	<i>125</i>
13.1. Релігійно-філософські основи демонологічних уявлень Східної Азії	125
13.2. Основні демонологічні образи Китаю та Японії.....	127
13.3. Демонологія у культурі та соціальних практиках Східної Азії	129
<i>Розділ 14. ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕМОНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ У НОВИЙ ЧАС.....</i>	<i>132</i>
14.1. Вплив наукової революції: від містицизму до раціоналізму, секуляризація демонів.....	132
14.2. Романтизм та готична література: демон як символ внутрішнього зла	134
14.3. ХХ століття: психоаналіз (Фрейд, Юнг) та демонологія як психологічний феномен	136
14.4. Сучасні трансформації: вплив медіа, глобалізації та постмодернізму.....	138
<i>Розділ 15. ДЕМОНОЛОГІЯ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ..</i>	<i>141</i>
15.1. Демонологія в мистецтві: живопис, скульптура, театр – від середньовіччя до сучасності	141
15.2. Соціальний аспект: демон як метафора соціальних страхів (епідемії, війни, кризи).....	143
15.3. Аналіз феномена: роль у формуванні ідентичності та соціальних норм.....	145
<i>Розділ 16. ДЕМОНОЛОГІЧНІ ІДЕОЛОГІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ ОГЛЯД.....</i>	<i>148</i>
16.1. Класичні демонологічні ідеології: середньовічні трактати, ренесансні окультисти (Агріппа, Парацельс)	148

16.2. Сучасні демонологічні ідеології: езотеризм, неопанганізм, окультні рухи	150
16.3. Критика демонологічних ідеологій: науковий скептицизм vs. релігійна інтерпретація	153
<i>Розділ 17. Класифікація та загальна характеристика САТАНІЗМУ</i>	<i>157</i>
17.1. Визначення та історичний контекст	157
17.2. Ідеологи сучасного сатанізму	158
17.3. Класифікація сатанізму	158
17.4. Культова практика та символіка сатанізму	160
<i>Розділ 18. РОЗВИТОК САТАНІЗМУ В СВІТІ</i>	<i>162</i>
18.1. Інституціоналізація сатанізму: виникнення та діяльність «Церкви Сатани»	162
18.2. Ідеологічні напрями та внутрішня диференціація сатанізму	163
18.3. Поширення сатанізму у США та формування нових організацій	164
18.4. Кримінальні практики та девіантні прояви сатанізму	164
18.5. Європейський контекст: організації, злочини та міжгрупові зв'язки	165
18.6. Сатанізм на Близькому Сході та в Африці: локальні особливості	167
18.7. Глобалізація сатаністських рухів та транснаціональні об'єднання	169
<i>Розділ 19. АНАЛІЗ САТАНІНСЬКОГО ВЧЕННЯ АНТОНА ШАНДОРА ЛА-ВЕЯ</i>	<i>172</i>
19.1. Ідейні джерела та загальна характеристика «Сатанінської біблії»	172
19.2. Доктринальні положення та етична система сатанізму Ла-Вея	173
19.3. Соціально-практичні аспекти та критика псевдосатанізму ..	178
<i>Розділ 20. РЕЛІГІЙНІ НЕОКУЛЬТИ ТА ГРІХОПАДІННЯ ЛЮДИНИ ЯК ВІДДАЛЕННЯ ЇЇ ВІД ІСТИННОЇ БЛАГОДАТІ</i>	<i>183</i>
Висновки	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192

ВСТУП

Зв'язок демонології з культурами різних країн: як вірування в демонів відображають соціальні, психологічні та релігійні аспекти суспільств. Демонологія не є ізольованою дисципліною, а глибоко вплетена в культурну тканину різних суспільств, слугуючи дзеркалом для соціальних, психологічних та релігійних динамік. У багатьох культурах вірування в демонів відображають колективні страхи, моральні норми та космологічні уявлення про добро і зло. Наприклад, в античній Греції вони розглядалися як проміжні сутності, що впливають на людські емоції та дії, що підкреслює психологічний аспект як внутрішній конфлікт між розумом і пристрастями. У зороастризмі, який вплинув на авраамічні релігії, демони, такі як Ангра Майнью, уособлюють космічний дуалізм, відображаючи релігійний наратив боротьби між світлом і темрявою, що має соціальні імплікації для етичних норм суспільства. У африканських традиціях, таких як у йоруба чи зулу, демони часто пов'язані з предківськими духами та ритуалами, що ілюструє соціальний аспект: вони слугують механізмом для регулювання спільнотних відносин, покарання за порушення таборів чи гармонізації з природою. Психологічно, як зазначає сучасна антропологія, демонічні вірування можуть бути проєкціями колективного несвідомого, де "володіння" духами пояснює психічні розлади чи соціальні конфлікти, як це спостерігається в 74% вивчених суспільств світу. У ісламі та юдаїзмі демони, як-от джинни чи шедім, інтегровані в релігійні практики, відображаючи культурні адаптації до локальних міфів, де вони можуть бути як злими, так і нейтральними, впливаючи на щоденне життя через ритуали захисту. Таким чином, демонологія розкриває, як культури кодують свої соціальні норми (наприклад, через заборони та ритуали), психологічні страхи (як метафори внутрішнього хаосу) та релігійні парадигми (як дуалізм чи політеїзм), роблячи її ключем до компаративного аналізу глобальних суспільств.

Значення вивчення демонології для розуміння менталітету народів: приклади впливу на літературу, мистецтво, фольклор та сучасну поп-культуру.

Вивчення демонології є невід'ємним для більш повного розуміння менталітету народів, оскільки воно розкриває архетипи, що формують колективну свідомість і культурну ідентичність. Через демонологічні наративи суспільства артикулюють свої базові страхи, цінності та світогляд, що робить цю дисципліну інструментом для антропологічного та психологічного аналізу. У літературі, наприклад, готичні твори Едгара Аллана По чи Мері Шеллі використовують демонів як символи внутрішнього зла, відображаючи вікторіанські тривоги щодо науки та моралі, що ілюструє психологічний вимір менталітету. У мистецтві середньовічної Європи демонічні образи в картинах Ієроніма Босха слугують алегоріями гріха, підкреслюючи релігійний менталітет, орієнтований на спасіння та покарання. Фольклор, як у слов'янських міфах про упирів чи японських йокай, зберігає культурні норми: вони навчають моральним урокам, відображаючи соціальний менталітет спільнот, де демони карають за порушення гармонії. У сучасній поп-культурі, від фільмів на кшталт "Екзорциста" до відеоігор як "Doom", демонологія стає метафорою сучасних страхів – технологій, війни чи психічних криз, – дозволяючи зрозуміти еволюцію менталітету в глобалізованому світі. Таким чином, демонологія не лише історичний артефакт, а й лінза для декодування культурних кодів, що допомагає осмислити, як вірування формують ідентичність народів від давнини до сьогодення.

У цьому контексті демонологія виступає не лише як академічна лінза для інтерпретації історичних текстів і артефактів, але й як інструмент для критичного аналізу сучасних соціокультурних процесів, де демонічні архетипи трансформуються в символи психологічної травми чи ідеологічних конфліктів. Зокрема, компаративний підхід дозволяє виявити універсальні патерни, такі як антропоморфізація зла в різних цивілізаціях, що корелює з еволюцією людського когнітивного апарату, як це

демонструють дослідження в когнітивній антропології. Наприклад, у постколоніальних суспільствах демонологічні наративи часто слугують механізмом опору домінантним ідеологіям, інтегруючи елементи локальних міфів з глобальними релігійними дискурсами, що підкреслює її роль у формуванні колективної пам'яті та ідентичності. Більше того, у сучасній епосі цифрової культури демонологія набуває нових форм, наприклад, у віртуальних спільнотах, де концепції "демонічного" інтерпретуються через призму нейронауки та соціальної психології, дозволяючи пояснити феномени масової істерії чи конспірологічних теорій. Таким чином, вивчення цієї дисципліни сприяє не тільки теоретичному збагаченню, але й практичному розумінню динаміки людських суспільств, готуючи студентів до аналізу складних взаємодій між міфом, релігією та сучасністю в глобалізованому світі.

Автори монографії «ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОНОЛОГІЇ ТА САТАНІЗМУ» ставлять за мету здійснити об'єктивне, науково обґрунтоване та академічне дослідження історичних, культурних і соціальних аспектів демонологічних уявлень у різних релігійних і світоглядних традиціях. Книга має виключно освітній і науково-пізнавальний характер і не є пропагандою, закликком або апологією будь-якої релігійної, езотеричної чи окультної практики.

Уся інформація про релігійні, культурні та соціальні явища, у тому числі про окремі випадки правопорушень чи злочинів, пов'язаних з тими чи іншими групами або особами, запозичена виключно з відкритих, загальнодоступних джерел: наукових публікацій, офіційних документів, засобів масової інформації та матеріалів судових органів. Автори не проводили власних слідчих дій і не здійснювали перевірку достовірності зазначених фактів. У зв'язку з цим автори не несуть юридичної відповідальності за можливу неточність, неповноту або недостовірність окремих відомостей, наведених у монографії.

Автори категорично заявляють, що не мають на меті засуджувати, дискредитувати, принижувати або оскверняти будь-які релігійні вірування, світоглядні позиції, релігійні організації, їхніх послідовників чи вірян. Усі релігійні та філософські традиції,

розглянуті в посібнику, представлені з позицій наукової об'єктивності та академічної нейтральності. Автори глибоко поважають свободу світогляду і віросповідання кожного читача, гарантовану Конституцією України (стаття 35), та Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Посібник не містить закликів до насильства, дискримінації, розпалювання релігійної ворожнечі чи порушення прав і свобод громадян. Будь-яке використання матеріалів посібника з метою пропаганди насильства, розпалювання міжконфесійної ворожнечі або приниження гідності віруючих суперечить намірам авторів і не відповідає меті видання.

Автори висловлюють щире повагу до всіх читачів незалежно від їхніх релігійних переконань, світоглядних позицій чи відсутності таких і сподіваються, що посібник сприятиме поглибленню наукового розуміння складних культурно-історичних явищ, не зачіпаючи релігійних почуттів віруючих.

Автори та видавництво не несуть відповідальності за будь-які дії третіх осіб, вчинені на підставі інформації, викладеній монографії.